vojná! címmel megjelent kötetének számtalan darabja. (C'est la guerre cikluscímmel.) Itt közölte Hviezdoslav Schiller Ének a harangról című ódájának a fordítását (Pieseň o zvone). A háborús cenzúrát aligha altathatta el Schiller neve, hisz a mű nyílt háborúellenessége túl átlátszóan és közvetlenül kifejezte a korabeli háborús csömört és békevágyat. *(Európa—Tatran, 1978.)*

KISS GY. CSABA

Széljegyzetek Vladimír Mináč Összefüggéseihez

Harmadfél éve jelent meg Pozsonyban életmű-sorozatának VI. kötete. A mintegy harmincíves könyv az egyszerű és mégis sokatmondó *Súvislosti* (magyarul annyit tesz: összefüggések, kapcsolatok) címet kapta; az író 1954 és 1974 között született esszéit, cikkeit, interjúit tartalmazza. Téved, aki azt gondolja, hogy műveinek ez a rétege csupán járulékos elem, kommentár vagy kiegészítés „tiszta" műfajú szépirodalmi alkotásaihoz. Könyv alakban eddig magyarul a szlovák nemzeti fölkelésről írt regénytrilógiája, elbeszélései, a fölkelésről szóló egyik korábbi regénye és egy újabb keletű társadalmi regénye látott napvilágot; ami sem a mennyiséget, sem a minőséget tekintve nem lebecsülendő. Talán nem túlzás: esszéi és publicisztikája a hetvenes évek szlovák irodalmának legfontosabb szövegei közé tartoznak. Dokumentumok egy rendkívül sokoldalú írói érdeklődésről, egy közéleti emberről. És nem utolsósorban egy kultúrpolitikusról.

Nézetünk szerint Mináč igazi műfaja a történelmi esszé, ebben a műfajban találta meg az egyéniségének megfelelő önkifejezés lehetőségét a hatvanas-hetvenes évek fordulóján. Fejtegetéseinkben kizárólag az esszékkel kívánunk foglalkozni. Irodalomtörténeti szempontból figyelemre méltó, hogy a hetvenes évek elején a szlovák próza centrumába az emlékiratok mellett éppen ez a műfaj — pontosabban a Mináč által megvalósított minta — kerül. Esszéi nemcsak a bennük kifejtett gondolatokkal, a szlovák múlt újszerű szemlélete miatt kerültek az érdeklődés középpontjába, igen jelentős alkotások nyelvileg is. Az érvelést nagyszerű retorika támogatja, a beszélt élőnyelv elemeit fölhasználó szuggesztív kifejezésmód. Biblikus szárnyalás, a népnyelv elevensége, jól adagolt archaizmusok, ellentétekre épített szellemes csattanók töltik föl a szöveget állandóan vibráló feszültséggel.

Irodalmi közvéleményünk előtt nem ismeretlen Mináč neve. De nem magyarul megjelent művei tették ismertté, hanem éppen történelmi esszéi (melyek közül hosszú ideig csak az *Itt egy nemzet él* volt olvasható magyarul a pozsonyi Irodalmi Szemlében). Jobban mondva az esszék körül kerekedett hazai és odaáti polémiák porfellege. Sokaknak csak ez a porfelleg jut eszébe a szlovák íróról. És némiképp — de csak némiképp! — érthetően néhány bántó megfogalmazása az 1965-ös írásból. Így bizonyos mértékig egy olyan dobozba került annak idején nálunk Vladimír Mináč, amelyik a szlovák nacionalizmus címkéjét viselte, s ezzel akkor is el volt intézve a dolog nagyja, amikor változtak nézetei, sőt éppen 1848—49 magyar—szlovák kérdéskomplexumában került néhány lényeges ponton közelebb a marxista magyar történetírás által helyesnek ítélt álláspontho z. Paradox módon újabb esszéinek fokozatosan csökkenő visszhangja volt Magyarországon. A címke — úgy tetszett — azt is feledtette, ki ez az ember tulajdonképpen, mit jelent neve hazájában, milyen minőséget képviselnek irodalmi művei.

Klenócon született, a történelmi Gömör kishonti részén, azon a tájon, melyet oly megkapóan festett, ahonnan kedves múlt századi hősei — Ján Francisci és Štefan Marko Daxner — származnak. Részt vett a szlovák nemzeti fölkelésben, s ez meghatározó tény volt írói indulásában is, első regénye (1948-ban jelent meg) a 44-es partizánharcok élményvilágát örökíti meg. Az ötvenes évek novellái után ismét visszatér a felkelés témájához. 1958 és 1961 között jelenik meg nagyszabású trilógiája a II. világháborús szlovák sors változásairól; elsősorban az erkölcsi helytállás „hátországát" és a tudatban lezajló folyamatokat vizsgálja, szenvedéllyel kutatja a valóságot, a szenvedő és érző embert akarja az olvasó elé állítani, nem mitológiai hősöket. A hatvanas években kiadott szépirodalmi műveiben következetesen szembeszáll a szlovákiai társadalom fejlődésének, változásainak negatív vonásaival. Meg nem alkuvó kriticizmusa, valósághűsége a magyar írók közül Sánta Ferencre vagy Galgóczi Erzsébetre emlékezteti az olvasót. Első történelmi esszéje, mely az emlékezetes vihart kavarta, folyóiratban 1965-ben, könyvben pedig 1966-ban látott napvilágot. A hatvanas évek közepére-végére került Mináč a szlovák próza élvonalába, s kulturális sajtóban is egyre nagyobb rangot vívott ki magának publicisztikai írásaival. Az 1848—49-es szlovák mozgalom eseményeit bemutató *Parázsfúvás* című esszéje 1969-ben és 1970-ben jelent meg, a *Jozef Miloslav Hurban összegyűjtött perei* című pedig 1972-ben és 1974-ben (magyarul tavaly olvashattunk részleteket belőle az Irodalmi Szemlében). Mináčról nemcsak azt mondhatjuk el, hogy jelenleg minden leírt szavának kivételes a súlya, hogy rendkívül népszerű szerző, hanem azt is, hogy vezető politikus. Tagja a Szlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának és a nagy történelmi múltú kulturális szervezet, a Matica Slovenska országos elnöke.

*

(Kitérő Árvába.) Néhány évvel ezelőtt rövid alsókubini tartózkodásom alatt leggyakoribb beszélgetőpartnerem egy idős szállodaportás volt, nyugdíjas, aki föltehetően kisegítőként „ugrott be" az idényre. Kitűnően tudott magyarul, így mind a két nyelven beszélgethettünk, néha szinte észrevétlenül váltottunk egyikről a másikra. Sok mindenről mesélt, ifjúkoráról, családjáról, az árvai nevezetességekről, együtt studíroztuk a menetrendeket, talán össze is barátkoztunk valamelyest. Szlovákul búcsúztunk el egymástól, indulóban voltam már, amikor magyarul mondott szavai utolértek: „Aztán ne gondoljon rólunk, szlovákokról semmi rosszat!" Hosszú ideig csöngött ez a fülemben. A portás barátságos alakja mögül előlépett egy javakorabeli erdész az árvaváraljai autóbuszmegállóból. Tőle kérdeztem meg, hogy jön-e az a busz, amelyet kinéztem magamnak a menetrendből. Miután megnyugtatott, türelmesen várakoztam, s csak a mellettem megálló autókból kiszálló társaság magyar beszéde zökkentett ki gondolataimból. A vár bejáratához vezető utat meg a parkolóhelyet keresték. Készségesen fölvilágosítottam őket. Amikor megint beszálltak az autóba, az erdész foghegyről vetette oda: „Mi az, nem tudtak szlovákul?" Akkor láttam meg a kocsik rendszámát: érsekújváriak voltak. Valami olyasmit morogháttam zavaromban — talán többre lett volna szükség — hogy mivel magyarul kérdeztek, magyarul válaszoltam...

Újraolvasva Mináč esszéit, magától értetődik talán, hogy szlovákiai tájak és találkozások idéződnek föl az emberben. Beszélgetések és viták folytatódnak a jegyzetek írójában. S nehéz tőlük eltekinteni, különösen akkor, ha máig élő előítéletek, jogos és jogtalan érzékenységek tüskéi és sebei tűnnek elő a megidézett történelem lapjai mögül. Ezért tettük ezt a vargabetűt föl Árvába, melynek egyébként kevés köze van Mináčhoz vagy az általa tárgyalt eseményekhez. A tanulság azonban nem lehet közömbös: fölöttébb nehéz tárgyilagos ítélkezőnek lenni a közös történelem nem egy jelenbe gyűrűző kérdéséről. S hogy szükséges volna fejlesztenünk a kölcsönös „közösségi empátiát". Ahhoz persze, hogy akár csekély mértékben is bele tudjuk magunkat érezni egy másik nép helyzetébe, jobban meg kell ismernünk egymást, és tudatosan kell küzdenünk előítéleteink ellen. És ha már kitérőnk erre a páratlan szépségű tájra vezetett, idézzük föl példaként azt a szülöttét, az Aranyt, Petőfit és Madáchot fordító Hviezdoslavot, aki a múlt század végén éles nemzeti antagonizmusok idején is a kölcsönös megismerés és méltányosság híve maradt.

(A nemzeti tudat triptichonja.) Az új irodalmi nyelvért vívott harcok idején, a szlovákok önálló múltját, különállásának lehetőségét a múlt század negyvenes éveiben a cseh Karel Havliček-Borovský vonja kétségbe. Máig emlegetik Tisza Kálmán kijelentését, aki 1875-ben így fogalmazott: „szlovák nemzet pedig nincs". Ehhez mellétehetjük Masaryknak egy 1921-es nyilatkozatából: „szlovák nemzet nincsen... ez a magyar propaganda koholmánya". Érthető ezért az igyekezet: bizonyítani a nemzet létezését. „Az a célunk, hogy megőrizzük magunkat" — mondta 1848-ban a prágai szláv kongresszuson Ľudovit Štúr. Valóban nem maximalista program. A szlovákság vezetői népük puszta létezését látták veszélyben, kelet-európai sorstársaikhoz hasonlóan. A Parázsfúvás végén ezért bizonyítja meggyőző érvekkel és sodró lendülettel Mináč, hogy a másság, a különbözőség önmagában nem bűn és veszedelem; akkor veszélyes csupán, ha másokat akar önmaguk föladására kényszeríteni.

Két fő okkal magyarázható, hogy írónk érdeklődése a „nemzeti kötelék" Kelet-Közép-Európában mindig oly bonyolult kérdéskomplexuma felé fordult. Részint az a folyamat, melynek során térségünkben megkezdődött az ötvenes-hatvanas évek fordulójától a nemzet fogalomkörének átértékelése. A Rosa Luxemburg-i (Lenin, tudjuk, keményen bírálta ezért) típusú megközelítésmódokat a nemzeti hagyományok és nemzetköziség egyensúlyának keresése, a korszerű szocialista patriotizmus új modelljének kialakítását célzó törekvések váltották föl. (A publicisztikai és tudományos vitáktól kezdve sorolhatnánk a történettudományi munkákat Lengyelországtól Romániáig, szociológiai műveket és szerzőket a szlovén Edvard Kardeljtől, a lengyel Józef Chałasińskin és Jerzy J. Wiatron keresztül a román Constantin Vladig, hogy csak néhány kiragadott példát említsünk.) A másik — legalább ennyire fontos — ok a konkrét szlovákiai helyzetben keresendő. Abban a tényben, hogy a csehszlovák köztársaságban a szocialista átalakulás után is felemás volt a csehek és a szlovákok viszonya.

A három történelmi esszé egymást kiegészítő három tétel a szlovák hagyományokhoz való viszonyról, a nemzettudat összetevőiről. A Parázsfúvás kapcsán írta kritikájában Rudolf Chmel szlovák irodalomtörténész: „Azt keresi (Mináč — K. Gy. Cs. megjegyzése), hogy honnan indultunk és hová tartunk, azazhogy miként jutottunk el a štúri forrpontig, és hogy mit jelentettek ezek a konzekvenciák a következő korszakoknak és a jelennek..." A műfajt tekintve az Itt egy nemzet él bizonyos mértékben különbözik a másik kettőtől. Ebben ugyanis a történelmi példák csak érveket szolgáltatnak egy szenvedélyes vitairathoz. 1965-ben könnyebben beszélhetett a történelemről, a magyarok által ejtett vélt vagy valódi sebekről, mint a szlovák—cseh viszony akkori megoldatlan kérdéseiről.

A történelmi eseményeket pergető két esszé a szlovák nemzeti tudat forrásvidékére kalauzolja az olvasót. A nemzetté válás szempontjából a legfontosabbak voltak az 1840-es évek. Két sorsdöntő eseményre került ekkor sor, a közép-szlovák nyelvjárás alapján kodifikált új irodalmi nyelv megteremtésére és 1848—49-re. Még a kelet-közép-európai nemzeti mozgalmakhoz képest is viszonylag mostoha körülmények között alakult ki az a kis csapat (mindenekelőtt Ľudovit Štúr körül a pozsonyi evangélikus líceumban), amelyik vállalta a nyelv- és irodalomteremtés föladatát. S a rájuk váró társadalmi-politikai és kulturális dilemmák rendkívül súlyosak voltak. A nemzet mint megvalósítandó cél — világos volt előttük, a célhoz vezető utak már kevésbé. Mináč alaposan végigolvasta a kor szlovák irodalmát, a sajtót, az emlékiratokat. Következetesen próbálja a dilemmák csomóit szétbontani, nem apológiát ír, hanem magatartásokat nyomoz, alternatívákat szembesít egymással. És többnyire saját koruk lehetőségeivel méri hőseit, Franciscit és Daxnert (a Parázsfúvásban), illetőleg a szlovák múlt egyik legellentmondásosabb alakját, Jozef Miloslav Hurbant. Nem fukarkodik a bíráló szavakkal, a szlovák nemzeti panteon olyan alakjaival szemben sem, mint Hurban vagy Štúr. 1848—49 nemzetiségi drámáját is jóval önkritikusabban szemléli, mint a szlovák közvélemény átlaga. Csak az első — 48 szeptemberi — fegyveres betörésre talál megfelelő magyarázatot, kemény szavakkal szól a Habsburgok oldalán később szimpla zsoldossorsot vállaló szlovák önkéntesekről. Kiindulópontja azonban — főleg a Parázsfúvásban — az, hogy az elmaradt kéznyúj-

tásért elsősorban a magyar forradalom vezetői a felelősek. A felelősség ténye kétségtelen, a mi véleményünk szerint azonban egyenlő mértékben oszlik meg a két fél között.

Fölösleges volna itt apróbb ténybeli tévedéseit elősorolni (hogy Szeged helyett Debrecenbe lokalizálja az 1849-es nemzetiségi törvényt, vagy a múlt század eleji Nyíregyházát kizárólag szlováklakta városnak tekinti), fontosabb fölemlíteni azokat a mozzanatokat, ahol szemléletét nem érezzük kellőképpen differenciáltnak. Hiányoljuk némelykor a magyar oldal szemléletében a megfelelő „beleérző képességet". Nem veszi például kellő mértékben figyelembe a magyar középnemesség sajátos — polgári — szerepvállalásából következő ellentmondásokat. Úgy tetszik, nem derítette föl magának elég tüzetesen a magyar liberalizmus ideológiájának alapelveit, hogy milyen következményei voltak a nemzetiségi jogot csak egyéni jognak tekintő felfogásuknak. Megállapítja ugyan — Hurbanról szólván —, hogy az európai liberalizmus gondolatköre idegen maradt a szlovák mozgalom vezetői számára, véleményünk szerint nem hatol elég mélyre az okok vizsgálatában. A pánszlávizmus megközelítésében is termékenyebb lett volna a differenciáltabb, többoldalú elemzés, hiszen a liberális magyar nemesség szemében a szlovákok például nem mint szlovákok jelentettek fenyegetést, hanem mint a reakciós cári abszolutizmus föltételezett jövőbeni szövetségesei (más kérdés, hogy vélekedésüknek milyen volt a valóságban az alapja). Egyszerűsítésnek érezzük azt a megállapítását, miszerint Štúr és Hurban nyugatellenessége abból következett, hogy a nyugat-európai polgárság mindent lenézett, ami szláv volt (és Herder és olyan szlávbarát francia tudósok a múlt század derekán, mint Cyprien Robert vagy Ernest Charrière?).

(Mitológia felé?) Tanulságos szemügyre venni, mik a szlovákságot jellemző vonások Mináč fölfogásában. Nem lehet vállrándítással elintézni a szlovák jelleg meghatározására tett kísérletét. A sajátos vonások megrajzolásának igénye önmagában nem jelent sem irracionalizmust, sem tudománytalanságot. Ott kezdődik az ingoványos talaj, amikor a nemzeti jellegzetességeket történelmenkívüli vonásoknak tekinti egy szemlélet s abszolutizálja azokat. S Mináč nem mentes ettől a hibától, az általa lajstromba szedett szlovák tulajdonságok némelykor a nemzeti mitológiába nyúlnak át. Érdeme, hogy rendszerbe szedte őket, hogy fölrajzolta az azonosságtudat tartalmait. Nem kellő distanciával azonban. Gyakran nem tudjuk, közvetíteni akarja-e a kollektív tudattartalom egyik vagy másik elemét leírva őket, vagy pedig maga is azonosul velük.

A szlovákok specifikus tulajdonságainak számos eleme nem először Mináčnál fordul elő. Némelyik vonás egészen Herderig visszavezethető. Közvetlen előzményként Alexander Matuška esszéire kell utalnunk, egyik kiindulópontja például — az a gondolat, hogy a szlovákság tárgya, s nem alanya a történelemnek — tőle származik. Mináč érvelésében a szlovákok, az erdők, a hegyek lakói nem alakították, csak „eltűrték" a történelmet. Mindenekelőtt igyekeztek megkapaszkodni, fő törekvésük volt: megmaradni. Nem romboltak soha, építettek mindig, a pusztítások után (mely a betolakodók, az idegenek műve volt mindig) újra fölhúzták kunyhóikat, daccal és alázattal. Együtt éltek a természettel (lásd Rousseau és Herder), kitartottak végig ugyanazon a földön, és hűségesek maradtak önmagukhoz. Kunyhókban laktak és nem palotákban, még nemeseik is inkább csak hétszilvafások voltak, akik szalmatető alatt tartották a kutyabőrt. A következtetés: aligha van még egy ennyire plebejus nép, mint a szlovák. Rokonszenves kép, mint amilyeneket magunkról szoktunk festeni. De mintha korunkhoz idomítottan a szláv mesianizmus vonásai csillannának meg benne.

Úgy érezzük, helyenként Mináč történelmi esszéi mítosz teremtésére vállalkoznak. Azon a ponton például, amikor fetisizálni próbálja azt a tényt, hogy egy kisebb nép, népcsoport számára szigorúbbak a meghatározottságok béklyói (Kossuth azt mondaná: az exigenciák), szűkebb a mozgás és a cselekvés tere. Ez pedig szöges ellentétben áll a szlovák provincializmust és korlátozottságot oly éles szavakkal ostorozó Mináč gondolatmenetével. Azzal a Mináčéval, aki pontosan látja a múlt századi nacionalista hullám örvénylésének törvényszerűségeit. Hogy a szláv nacionalizmus

nem volt kevésbé veszélyes a többinél, csak legfönnebb kevesebb esélyt kapott a kibontakozásra.

(Összefüggések — kapcsolataink.) A három esszét fölfoghatjuk egy út három stációjának is. Az első esszé némelykor elfogult szemléletétől a Jozef Miloslav Hurban összegyűjtött pereiben egy jóval összetettebb képhez jutott el Mináč. Ezzel közelebb került a magyar vitapartnerekhez is. Talán még a tárgyválasztás is ebbe az irányba mozdította, hiszen az élete vége felé nézeteiben egyre inkább megcsontosodó Hurban tragédiája kritikusabb elemzésre indít, mint a 48-as mozgalom (a fölívelő szakasz is része volt, nemcsak a fegyveres fellépések) megörökítésének szándéka. A szlovák horizont az utolsó esszében helyenként már közép-európaivá tágul, a magyarok már nem a szlovák politika balvégzete, hanem szintén kegyetlen dilemmák szorításában őrlődnek. Kossuthról pedig Hurbannak azokat a szavait idézi, amelyekben a kor egyik legnagyobb államférfiának mondja. Mináč esszéinek számunkra legfontosabb tanulsága: jobban kellene ismernünk a szlovákok történelmét. Nem utolsósorban közös érdekeink miatt. Ezért várjuk fordítását, megjelentetésüket magyarul. Elfogultságai nem adhatnak fölmentést az általa kimondott igazságok nekünk néha keserű ízeinek megismerése alól. Abban bizonyára nincs vita közöttünk, hogy a hallgatásnál jobb a párbeszéd. Ehhez pedig a Jozef Miloslav Hurban összegyűjtött pereit föltétlenül alkalmasnak tartjuk.

A nemzet csak más nemzetekkel együtt létezhet, olvastuk a Parázsfúvásban, a különbözőség az együttélésben érvényesülhet igazán. Szlovákok és magyarok hosszú évszázadokat töltöttek egy államkeretben, megélve jót és rosszat, harcolva egymás mellett és egymás ellen. Együtt élünk ma is; szomszédként és nemzetiségként: Szlovákiában magyarok, nálunk pedig szlovákok. Több mint tíz esztendeje föderatív köztársaságban a szlovákság többsége. Befejezésül azt kívánjuk, hogy Vladimír Mináčnak 1848 Magyarországáról mondott keserű sóhaját — „A nemzetek csak addig igazságosak, amíg az elnyomás birodalmából a szabadság fényére jutnak" — jelenbeni és jövőbeli közös történelmünk végérvényesen megcáfolja.

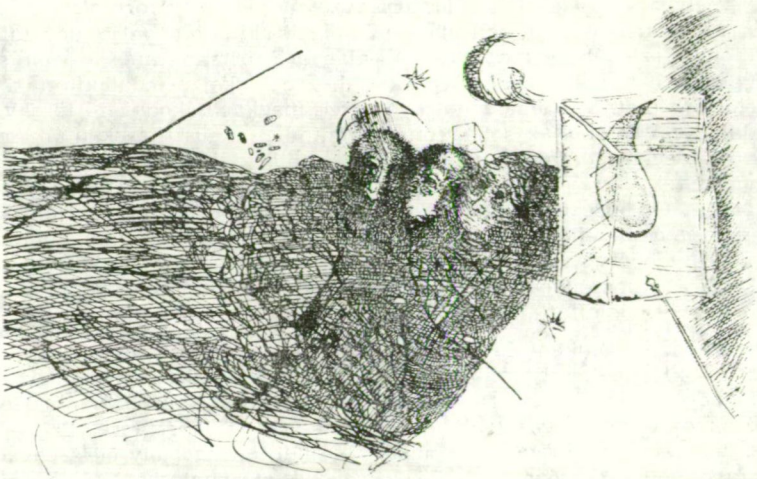

KAROL ONDREICKA RAJZA